

PRO MEMORIA

PROFESOR PIOTR PAWEŁ STAWECKI 1930–2015

W dniu 7 września 2015 r. zmarł prof. dr hab. Piotr Paweł Stawcki, jeden z najwybitniejszych polskich historyków wojskowych ostatniej doby.

Urodził się 3 czerwca 1930 r. w Ciechocinku jako najmłodsze z pięciorga dzieci Stefana, rzemieślnika, i Anny z Kołowrockich. Od najmłodszych lat wyrastał w atmosferze żywego w rodzinie kultu tradycji patriotycznych i katolickich. W Jego świadomości na trwałe zapisały się dwa doświadczenia z tego okresu: służba w roli ministranta w ciechocińskiej farze, a także pierwsze opowiadania o wielkich postaciach historii Polski XVII i XVIII w. Naukę, przerwana przez wybuch wojny 1939 r., rozpoczął w miejscowej szkole powszechnej. Wysiedlony niebawem wraz z rodziną z ojczystego domu przez niemieckiego okupanta, znalazł schronienie w położonej na obszarze Generalnego Gubernatorstwa ubogiej wsi w okolicy Kołbieli. Zaznał tam goryczy niedostatku i poniewierki, szczególnie dotkliwej po śmierci ojca w 1941 r. Jeszcze w 1943 lub 1944 r. dotarła też do rodziny wiadomość o prawdopodobnej śmierci wuja Zygmunta Kołowrockiego, podporucznika rezerwy, nauczyciela, jak się później okazało rozstrzelanego w 1940 r. przez NKWD w Charkowie.

Po wojnie wrócił do rodzinnego miasta, gdzie po uzupełnieniu wykształcenia podstawowego kontynuował naukę na poziomie średnim: najpierw w Gimnazjum Salezjanów w pobliskim Aleksandrowie Kujawskim, a następnie w nowo otwartym Gimnazjum i Liceum Ogólnokształcącym im. Stanisława Staszica

w Ciechocinku, gdzie też w 1950 r. uzyskał świadectwo maturalne. Studiował początkowo w Państwowej Wyższej Szkole Pedagogicznej w Warszawie, a przez kolejny rok na Wydziale Humanistycznym (kierunek nauczycielski) Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, skąd udało Mu się przenieść na Wydział Historyczny Uniwersytetu Warszawskiego (kierunek archiwalny) i tym samym wrócić do Warszawy.

Dyplom ukończenia studiów I stopnia uzyskał w czerwcu 1953 r. Rozczarowany tym, że nie może kontynuować studiów historycznych na poziomie magisterskim (w rzeczywistości przewidzianych dla aktywistów partyjnych), we wrześniu 1953 r. podjął pracę zawodową w Centralnym Archiwum Wojskowym (CAW) w Warszawie. Przepracował tam prawie 6 lat; awansował na stanowisko kustosa. W pracy nad porządkowaniem akt Wojska Polskiego II Rzeczypospolitej rozbudził w sobie zainteresowania tą problematyką, a także zdobył wiedzę o dotyczącym jej zasobie źródłowym. Co więcej, kilkuletnia praca w archiwum ugruntowała w Nim świadomość wagi dokumentów źródłowych w pracy naukowej historyka. Nabytą wówczas wiedzę i umiejętności rychło spożytkował, współpracując przy edycji źródeł do dziejów powstań śląskich (1919–1921 r.) oraz w opracowaniu 4-tomowego wyboru materiałów źródłowych pt. *Organizacja i działania bojowe ludowego Wojska Polskiego w latach 1943–1945*. W okresie tzw. odwilży politycznej lat 1955–1958, po uruchomieniu przez Uniwersytet Warszawski eksternistycznych studiów II stopnia mógł rozpocząć studia magisterskie na Wydziale Historycznym tej uczelni. Wybrał seminarium z historii nowożytnej Polski prof. dr. hab. Stefana Kieniewicza. Pod jego też kierunkiem przygotował pracę magisterską pt. „Centralizacja Towarzystwa Demokratycznego Polskiego wobec problemu powstania w latach 1863–1864”. Za tę rozprawę wiosną 1959 r. otrzymał tytuł magistra historii. Uzyskanie wyższych kwalifikacji umożliwiło mu przeniesienie się w czerwcu 1959 r. z CAW na stanowisko adiunkta naukowo-badawczego w Wojskowym Instytucie Historycznym i podjęcie badań nad najnowszą historią wojskową oraz historią polityczną, zwłaszcza Drugiej Rzeczypospolitej. Badania te wkrótce zaowocowały pierwszymi artykułami, m.in. o korpusie oficerskim i o zagadnieniach wpływu wojska na życie wewnętrzne międzywojennej Polski.

Motywowany dążeniem do rozwoju naukowego nawiązał kontakt w Instytucie Historii Uniwersytetu Warszawskiego z prof. dr. hab. Henrykiem Jabłońskim, który po zapoznawczej rozmowie przyjął mgr. Staweckiego na swoje seminarium doktoranckie. Seminarium prof. Jabłońskiego, poświęcone głównie dziejom Drugiej Rzeczypospolitej, okazało się dla młodego badacza bardzo interesujące. Skupiało ono liczne grono doktorantów – marksistów o zetempowskim pochodzeniu, przygotowujących dysertacje przeważnie z historii politycznej, ruchu robotniczego i dziejów prasy. Profesor Jabłoński imponował seminarzystom

erudycją, rozległą wiedzą, zmysłem humoru, ironii i dowcipu. Wypowiedzi swe przeplatał niejednokrotnie anegdotami i dygresjami o charakterze politycznym. Na seminarium swoje badania mgr Stawecki postanowił poświęcić roli wojskowych po śmierci marsz. Piłsudskiego. Temat ten współgrał z Jego zadaniami służbowymi w Wojskowym Instytucie Historycznym, co pomogło mu zbierać materiały i źródła do przygotowywanej rozprawy doktorskiej. W styczniu 1964 r. Rada Wydziału Historycznego UW otworzyła Mu przewód doktorski nt. „Rola i działalność wojska w polityce wewnętrznej Drugiej Rzeczypospolitej (1935–1939)”. Po kilku latach wzmoczonego wysiłku badawczego praca doktorska, oparta na bogatej podstawie źródłowej, została przyjęta przez promotora. Dnia 7 grudnia 1968 r. odbyła się pomyślnie zakończona publiczna obrona rozprawy doktorskiej, a miesiąc później, 7 stycznia 1969 r. Rada Wydziału Historycznego UW nadała mgr. Piotrowi Staweckiemu stopień doktora nauk humanistycznych. Promocja ta otworzyła Mu drogę do uzyskania statusu samodzielnego pracownika naukowego. Okres ten zapoczątkował ogłoszeniem rozprawy doktorskiej drukiem; została ona opublikowana w 1969 r. pod tytułem *Następcy komendanta. Wojsko a polityka wewnętrzna Drugiej Rzeczypospolitej w latach 1935–1939*.

Na ten czas przypadało także ożywienie życia naukowego w samym Wojskowym Instytucie Historycznym. Z inicjatywy nowego komendanta tej placówki płk. prof. dr. hab. Tadeusza Jędruszcza organizowano raz w miesiącu zebrania naukowe, tzw. konwersatoria. Na tych spotkaniach – byli na nie zapraszani pracownicy naukowci WIH od doktora wzwyż – wygłaszano gruntownie przygotowywane referaty, nad którymi następnie rozwijała się szeroka dyskusja. Doktor Piotr Stawecki niejednokrotnie występował w tych konwersatoriach z interesującymi referatami.

Równocześnie z pracą naukowo-badawczą w Wojskowym Instytucie Historycznym dr Piotr Stawecki z powodzeniem rozwijał kontakty naukowe z Instytutem Historii Polskiej Akademii Nauk (IH PAN) w Warszawie oraz redakcją „Polskiego Słownika Biograficznego” w Krakowie. Szczególnie owocne było Jego uczestnictwo w seminariach organizowanych przez Pracownię Drugiej Rzeczypospolitej IH PAN, którą kierował prof. Jędruszcza. W seminariach tych uczestniczyli wybitni uczeni reprezentujący IH PAN, nierzadko też goście z zagranicy. Poruszano szeroki wachlarz zagadnień, przede wszystkim z historii politycznej i wojskowej, mieszczących się na ogół w obrębie XX w. Na miarę ówczesnych możliwości uczestnicy tych spotkań toczyli często namiętne spory i dyskusje o prawdę o dziejach Drugiej Rzeczypospolitej, o uczciwą ocenę historii politycznej, a także Wojska Polskiego. Po kilku latach uczestniczenia w tych zebraniach naukowych dr Stawecki otworzył przewód habilitacyjny w IH PAN. Pozytywna ocena dotychczasowego dorobku naukowego i rozprawy pt. „Polityka wojskowa Polski w latach 1921–1926” oraz przeprowadzone kolokwium stały się

podstawą nadania Mu 8 maja 1980 r. przez Radę Naukową IH PAN stopnia naukowego doktora habilitowanego nauk humanistycznych w zakresie historii.

Droga do profesury dr. hab. Piotra Staweckiego okazała się znacznie dłuższa i bardziej zakłócona. Sprawę jego nominacji profesorskiej Rada Naukowa WIH podjęła dopiero 2 lutego 1989 r., a więc 4 dni przed rozpoczęciem obrad „okrągłego stołu”, inicjujących proces przeobrażeń ustrojowych w kraju. Rozpoczęta wówczas procedura kwalifikacyjna zakończyła się ostatecznie 8 października 1991 r. W dniu tym bowiem prezydent RP Lech Wałęsa podpisał akt nadania dr. hab. Piotrowi Staweckiemu tytułu profesora.

W dorobku naukowym prof. Staweckiego można dostrzec wyraźnie wyodrębniające się dwa rodzaje publikacji. Pierwszy z nich stanowią Jego samodzielne lub zespołowe opracowania naukowe, drugi zaś – liczne wydawnictwa źródłowe. Do najważniejszych opracowań należą: synteza *Zarys dziejów wojskowości polskiej w latach 1864–1939* (Warszawa 1990) – Profesor był jej redaktorem naukowym i współautorem – oraz monografie, rozprawy i artykuły: *Następcy Komendanta. Wojsko a polityka wewnętrzna Drugiej Rzeczypospolitej w latach 1935–1939* (Warszawa 1969); *Polityka wojskowa Polski 1921–1926* (Warszawa 1981); *Słownik biograficzny generałów Wojska Polskiego 1918–1939* (Warszawa 1994); *Oficerowie dyplomowani wojska Drugiej Rzeczypospolitej* (Wrocław 1997); *Z dziejów wojskowości Drugiej Rzeczypospolitej* (Pułtusk 2001); *Wojsko Marszałka Józefa Piłsudskiego, 12 V 1926–12 V 1935* (Warszawa 2005).

Wydawnictwom źródłowym, których przygotowaniu sprzyjały Jego dobra znajomość zawartości Centralnego Archiwum Wojskowego i zdobyte doświadczenia w pracy archiwalnej, Profesor poświęcił sporą część swej naukowej aktywności. Inspirowała Go w tej materii szczególnie bliska Mu myśl prof. Tadeusza Manteuffla, że historyk nie mogąc w czasach cenzury pisać pełnej prawdy, powinien w sposób rzetelny publikować źródła. Dochowując wierności tej maksymie, był inicjatorem i współtwórcą wielu ich edycji. Wśród nich na szczególną uwagę zasługują pozycje: *Wojna obronna Polski 1939. Wybór źródeł* (Warszawa 1968); *Plebiscyty na Warmii, Mazurach i Powiślu w 1920 roku* (Olsztyn 1986); *Studium planu strategicznego Polski przeciw Niemcom Kutrzeby i Mossora* (Warszawa 1987); *Listopad 1918 we wspomnieniach i relacjach* (Warszawa 1988); *Sytuacja społeczna i gospodarcza obszaru w Okręgu Korpusu Nr VIII w Toruniu w latach 1933–1937* (Toruń 1992); *Następca Komendanta Edward Śmigły–Rydz. Materiały do biografii* (wyd. 1, Pułtusk 1998; wyd. 2 rozsz., Warszawa 2013).

Profesor Piotr Stawecki, najpierw pomocniczy, a potem samodzielny pracownik naukowy, prowadził wieloletnie badania nad polityką wojskową Polski okresu międzywojennego, historią jej władz wojskowych, ustawodawstwa wojskowego, sojuszy wojskowych, przemysłu zbrojeniowego, korpusu generałów i oficerów. Interesowała Go również problematyka relacji zachodzących

między społeczeństwem a wojskiem oraz biografistyka wojskowa. Całość dorobku naukowego Profesora to przeszło 350 publikacji, w tym 15 książek, których był autorem lub współautorem, ponad 100 artykułów i rozpraw w czasopismach naukowych i pracach zbiorowych, liczne redakcje dokumentów źródłowych, kilkanaście recenzji, ok. 60 biogramów w monumentalnym „Polskim Słowniku Biograficznym”, a także współudział w opracowaniach o charakterze podręcznikowym i encyklopedycznym. Jego dorobek naukowy zyskał uznanie środowiska naukowego i stanowi trwały wkład do polskiej historiografii. Prace naukowe Profesora, podejmujące z reguły tematykę niezbadaną, oparte są na dobrej znajomości źródeł. Cechuje je staranny dobór różnorodnych źródeł oraz dogłębna ich krytyka, wnikliwa analiza opisywanych zjawisk i wydarzeń, skłonność do polemiki z innymi autorami, a także wypowiadanie niezależnych sądów.

Jako recenzent wielu publikacji, a także prac kwalifikacyjnych (doktorskich i habilitacyjnych) krytykował i odrzucał opracowania niedojrzałe i kompilacyjne. Miał przy tym zawsze na uwadze dobro nauki, które to dobro zawsze przedkładał nad osobisty stosunek do autora lub jakiegokolwiek inne względy pozamerytoryczne. Po latach, u schyłku życia, oceniając swą działalność na tym polu, dochodził do wniosku, że być może pisane przez Niego niektóre recenzje były nazbyt jednostronne, gdyż akcentowały przede wszystkim negatywne strony opiniowanych prac, a pozostawiały w cieniu pozytyw, które przecież można znaleźć w każdym, nawet bardzo ułomnym dziele. Zauważyć można, że ta krytyczna autorefleksja znalazła odbicie w recenzjach pisanych w ostatnim okresie. Zachowując rzetelność i obiektywizm ocen krytycznych, zawierają one jednocześnie wyrazy uznania dla autora za te elementy dzieła, które stanowią jego wartość dodaną. Wewnętrzna busola moralna, która czyniła Zeń rzetelnego i obiektywnego recenzenta, uchroniła Go także przed wątpliwymi kompromisami na rzecz cenzury politycznej, której przecież jako pracownik Wojskowego Instytutu Historycznego musiał być poddany. W rozmowach na ten temat podkreślał, że w swych dociekaniach starał się wykorzystywać względną swobodę, jaką cieszyli się pracownicy zakładu zajmującego się historią przedwojenną, a tam, gdzie nie mógł wprost prezentować swych poglądów jako autor, posiłkował się wspomnianą maksymą prof. Manteuffla i po prostu publikował źródła.

Profesor Stawecki miał również istotne osiągnięcia w pracy naukowo-organizacyjnej. W Wojskowym Instytucie Historycznym przez długi czas był kierownikiem Pracowni Wojskowości Drugiej Rzeczypospolitej, a następnie, przez kilka lat, kierownikiem Zakładu Polskiej i Powszechnej Historii Wojskowości do 1939 r. Przez wiele lat wchodził do Rady Naukowej WIH, a od 1985 r. także do Rady Naukowej „Polskiego Słownika Biograficznego”. W latach 1992–1996 był aktywnym członkiem Zarządu Głównego Polskiego Towarzystwa Historycznego i Towarzystwa Miłośników Historii w Warszawie. Zaiśniał też jako uczestnik

powszechnych zjazdów historyków polskich oraz referent na licznych konferencjach, sesjach i sympozjach naukowych. W latach 1993–1997 uczestniczył w pracach Opiniodawczego Zespołu ds. Upowszechniania Nauki Komitetu Badań Naukowych, gdzie odpowiadał za nauki humanistyczne i społeczne. Współ z prof. Januszem Wojtasikiem prowadził w Wojskowym Instytucie Historycznym seminarium doktorskie. Wypromował czterech doktorów. Na emeryturę przeszedł na własną prośbę w roku 1997. Zmiana statusu zawodowego w Jego wypadku nie oznaczała bynajmniej rezygnacji z aktywności naukowej. Aktywność tę zachował zresztą prawie do ostatnich dni życia, zmagając się z narastającymi z czasem ograniczeniami natury zdrowotnej. Pokonując te ograniczenia, a szczególnie trudności w poruszaniu się, podejmował z powodzeniem nowe tematy i je opracowywał. W efekcie opublikował kilka wartościowych, wzbogacających wcześniejszy dorobek, pozycji. Było to możliwe w dużej mierze dzięki wsparciu rodziny i przyjaciół. Sam Profesor podkreślał to zresztą niejednokrotnie.

Do końca swoich dni utrzymywał ściśle kontakty z Wojskowym Biurem Badań Historycznych, a szczególnie z redakcją „Przeglądu Historyczno-Wojskowego”, na którego łamach publikował swoje ostatnie prace, i z którym współpracował też jako stały recenzent. Nie godził się na jednostronne, nacechowane na ogół politycznym koniunkturalizmem, przesadnie krytyczne oceny działalności rozwiązanego w 2001 r. Wojskowego Instytutu Historycznego. Domagał się rzetelnych, wyważonych opinii na temat tej placówki, uwzględniających zarówno jej ujemne, jak i dodatnie strony, a także biorących pod uwagę całokształt warunków jej funkcjonowania w okresie Polski Ludowej. Leżało Mu na sercu, by do historii nie przeszedł, Jego zdaniem, niesprawiedliwy, wyłącznie czarny obraz Instytutu, a więc by jego dzieje zostały opracowane zgodnie z zasadami kultury historycznej. Z myślą o tym sam napisał wspomnienia z pracy w Instytucie, do tego samego zachęcał też byłych pracowników – marzyło Mu się wydanie zbioru tych relacji.

Za swe osiągnięcia prof. Piotr Stawecki był wielokrotnie nagradzany i odznaczany, m.in: Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1994), Medalem Komisji Edukacji Narodowej (1987); zespołowym (1968) i indywidualnym (1983) wyróżnieniem Ministra Obrony Narodowej, zespołową Nagrodą Ministra Obrony Narodowej I stopnia (1979); zespołową Nagrodą Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego II stopnia (1987).

Profesor Piotr Stawecki odszedł na „wieczną wartę” jako człowiek spełniony. Uzyskał sukces naukowy, przeżył w szczęśliwym związku małżeńskim 60 lat, dochował się wraz z żoną dwojga dzieci, a następnie cieszył się dorastaniem pięciorga wnucząt i dwojga prawnucząt. Zbudował dom w swym ukochanym Zalesiu Górnym i zasadził tam kilka drzew, a więc wszystkie poletka, które uprawiał, wydały dobre plony.

Pogrzeb prof. Staweckiego odbył się 11 września 2015 r. w Zalesiu Górnym. Po nabożeństwie żałobnym, odprowadzony przez rodzinę, przyjaciół, kolegów i znajomych, spoczął na tamtejszym cmentarzu. Słowa pożegnania nad trumną wygłosili dr Henryk Bułhak, wieloletni przyjaciel Zmarłego, oraz prof. Grzegorz Nowik, przedstawiciel młodszego pokolenia historyków wojskowych.

Kilka miesięcy później, 10 grudnia 2015 r. w siedzibie Towarzystwa Miłośników Historii na Starym Mieście w Warszawie odbył się wieczór wspomnień poświęcony Profesorowi. Oprócz najbliższej rodziny Zmarłego w spotkaniu uczestniczyli Jego przyjaciele, współpracownicy i koledzy. Podczas spotkania, które prowadził płk. w st. sp. prof. dr hab. Krzysztof Komorowski, Profesora wspominali: prof. dr hab. Janusz Wojtasik, dr Henryk Bułhak, doc. dr Bolesław Woszczyński, prof. dr hab. Marek Jabłonowski, prof. dr hab. Grzegorz Nowik i płk w st. sp. dr Czesław Szafran.

Janusz Wojtasik